

8. Wojciechowski G. Człowiek i jego cywilizacja klasa V // Grzegorz Wojciechowski. – Poznań : Wyd. ARKA, 1999. – 88 с.
9. Wolosik A. Edukacja do równości, czy trening uległości? / Anna Wolosik. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wstronedziewczat.org.pl/downloads/ania_genderfair.pdf

Павловская В.В.

Гендерный анализ содержания учебных материалов польской школы периода постсоциалистического реформирования образования

Статья посвящена проблемам внедрения гендерного подхода в образовательную систему Польши. Рассматриваются вопросы содержания учебников и учебных программ в гендерном аспекте. Целью публикации является попытка гендерного анализа содержания учебных материалов периода постсоциалистического реформирования образования Польши. Основная идея гендерного подхода – учитывать специфику влияния всех составляющих учебно-воспитательного процесса на развитие мальчиков и девочек. Интеграция гендерного подхода в педагогику предусматривает равный доступ представителей разных полов к качественному образованию, ликвидацию формальных и неформальных барьеров на пути гендерного равенства. Проведенный анализ позволяет сделать выводы, что гендерные стереотипы и вопросы скрытой учебной программы окончательно не решены.

Ключевые слова: гендерный подход, гендерный стереотип, скрытая программа.

Pavlovska V.

Gender analysis of contents of polish school teaching materials in post-socialist reform's period in education

The article deals with the problems of gender approach implementation into the educational system of Poland. It considers the content of textbooks and teaching programmes in the gender aspect. The current stage of development of human society in general and members of the European Union, in particular, requires new approaches in all areas of life, including education. The main idea of the gender approach is the peculiar impact of all components of the educational process on the development of boys and girls. This vision of the educational process involves the development of teacher's gender sensitivity. The aim of the publication is an attempt to analyze the content of training materials in gender aspect in post-socialist period of educational reform in Poland. The experience that the child gains in the process of socialization is very important for learning behaviors, personality development and definition of gender roles and stereotypes. The child gets behaviour stereotypes within the family, school, church, media, literature and art. Gender mainstreaming in education should be understood as an extension of living space for the development of individual abilities and inclinations of each child, freeing teachers from thinking within sex-role stereotypes. Gender methodological orientation stresses the child's right for gender identity, promotes freedom of choice and paves the way for self-realization. The gender approach in pedagogy helps to overcome negative gender stereotypes, to develop a set of approaches aimed at helping children to easily go through the process of socialization and gender identity. The integration of gender approach in teaching provides ensuring equal access of both sexes to quality education, the elimination of formal and informal barriers to gender equality. The analysis allows to conclude that gender stereotypes and issues of hidden curriculum still remain unsolved.

Key words: gender approach, gender stereotype, hidden agenda.

Подано до редакції 10.11.2014.

Рекомендовано до друку докт.пед.наук, проф. Петренко О.Б.

УДК 37.017.4:159.922.4

© 2014

Сойчук Р.Л.

**ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ**

У статті здійснено короткий аналіз процесу становлення проблеми національного самоствердження особистості у вітчизняній педагогічній думці та визначення впливу української еліти на національне самоствердження особистості та рідного народу на різних етапах становлення української нації. Визначено, що українська еліта значну увагу приділяла питанню національного виховання памолоді як важливої умови національного самоствердження особистості та як потужний вплив на націєтворення та становлення української державності.

Ключові слова: національне самоствердження, особистість, держава, українська еліта, національне виховання, нація, національні цінності, Українська держава, Батьківщина, український народ.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У сучасних умовах українське суспільство потребує кардинальних політико-економічних трансформаційних перетворень з орієнтацією на європейські цінності та громадянське суспільство, що передбачає насамперед чітке самовизначення як соборної незалежної держави із власними національними інтересами, реалізація яких є необхідною умовою національного самоствердження України. Варто зазначити, що динаміка зрушень соціального, економічного, політичного та культурного буття відбудеться за умови, коли кожен громадянин України не буде обмежуватися лише власними інтересами, а займе активну позицію щодо національного самоствердження та обстоювання визначальних на даний час прав та інтересів єдиного українського народу. Минуле говорить до сьогодення та майбутнього відлунням величчя українського народу, його сили, наполегливості, волі, мужності, закликаючи плекати в суспільстві масовий героїзм, високі устремління до величної мети, з глибоким усвідомленням кожного громадянина свого призначення задля нації, світу, що спроможне збудити новий дух у зародженні нової історичної віхи Української держави. Саме у національному самоствердженні памолоді вбачається можливість відчутти себе "творцем нової

дійсності”, сповнюючись незламним духом українського народу задля відстоювання національних ідеалів та національних інтересів. І, як справедливо зауважив В.Іванишин, люди змінюються на краще та духовно зростають, коли вони причетні до великих справ, що робить їх “творцями власної долі й історії; і навпаки – вони деградують, примітивізуються, коли перестають бути суб’єктами історії чи, тим більше, коли їх роблять знаряддям в антинародній, антинаціональній боротьбі” [10, с. 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми...

Аналіз наукових джерел засвідчує актуальність проблеми виховання національного самоствердження особистості, а саме: простежуються окремі аспекти проблеми в дослідженнях провідників ідеї української державності (М. Грушевський, І. Франко та ін.); питання національного самоствердження особистості розглядається у психолого-педагогічних дослідженнях українських учених І. Беха, М. Боришевського, О. Вишневецького, Т. Дем’янюк, П. Ігнатенко та інших; в історії педагогічної думки проблема національного самоствердження знайшла своє відображення у працях Г. Ващенко, І. Огієнка, С. Русової, К. Ушинського та ін.

Формулювання цілей статті... Мета цієї статті полягає у проведенні стисло аналізу процесу становлення в історії вітчизняної педагогічної думки проблеми національного самоствердження особистості та визначення впливу і внеску української еліти на національне самоствердження особистості та рідного народу на різних етапах становлення української нації.

Виклад основного матеріалу дослідження... Із давніх часів і впродовж багатьох століть в українській історії відбулося так, що особиста гідність та прагнення до самоствердження були надбанням її еліти. В історії українського народу спостерігається тенденція у життєдіяльності пересічного українця до відстоювання національних інтересів, до свого особистого самоствердження, що і відобразилося у найбільших піднесеннях українського руху. У цих вибухах національного руху прослідковується зародження і становлення національної ідеї, як ідеї особистісної, вистражданої не лише її елітою, а й кожним пересічним українцем, де людська гідність є цінністю для всіх і кожного зокрема. Визначальна роль у формуванні та розвитку нації завжди відводиться еліті, її активній верстві, яка здатна інтегрувати національні інтереси з політичними та забезпечити розбудову держави й національний розвиток, і власне формування національної самосвідомості її народу.

Поняття “еліта” походить від французького у значенні кращий, відібраний та від латинського – вибираю. Це вкрай делікатний прошарок спільноти, який інтегрує в собі надзвичайно потужну силу професіоналів у певній галузі та які у змозі збалансувати інтереси правлячої верхівки з інтересами інших верств суспільства. Відповідно виокремлюють політичну, наукову, мистецьку та інші еліти. Вагомість впливу еліти на суспільний розвиток визначається їхнім морально-духовним рівнем та існуючим налагодженим зв’язком із народом. Українська еліта формувалася у несприятливих історичних умовах: вона принижувалася, переманювалася і навіть зазнавала масового морального, психічного та фізичного знищення. Проте саме ці обставини загартували справжні смарагди еліти українського народу у їхній спразі до особистісного та національного самоствердження. Історичний досвід засвідчує про плинність процесу формування нації за умови повноцінності та стабільності структурно-функціонального відношення її еліти. Недосконалість еліти, її асимільованість, заповільнюють процес націєтворення. Національна еліта виступає провідником двох аспектів процесу становлення нації, а саме між модернізаційними змінами у суспільстві та відродженням національного духовно-політичного життя народу. Варто зазначити, що еліта народу є тим найвищим щаблем українства, а проявом української шляхетності є інтелігентність. З цього приводу відомий соціолог Юрій Левада подає таке тлумачення поняття “інтелігенція”: “Вона ...містить щось інше і більше, ніж “верства” або “соціальна група”; це водночас і соціальна функція, роль, причому уявлена як місія, оточена ореолом обов’язку та жертвовності. Це не просто група освічених людей, але якась спільність, яка бачить сенс свого існування в тому, щоб нести плоди освіченості (культури, освіти, політичної свідомості тощо) в народ і яка вподібнює це завдання священної (принаймні культурно-історичної) місії” [5, с. 156].

Аналіз вітчизняної педагогічної думки показує, що проблема виховання національного самоствердження особистості має витоки ще з давніх часів. Наші славні предки усвідомлювали важливість і необхідність виховання у памолоді обов’язку слов’янина щодо своєї держави стати на її захист та об’єднатися задля спроможності відстояти свій народ, стати сильною державою для майбутнього усіх слов’ян. Прагнення київських князів згуртуватися та зібрати до цільності усі руські землі сприяло формуванню своєрідного національного ідеалу та почуття належності до єдиного роду, єдиного походження, кровного зв’язку, а також спільних інтересів, їх відстоювання у процесі самоствердження “руської землі”.

Надалі проблему самоствердження народу та особистості зокрема, впливу почуття національної гідності та гордості за народ і за свою Батьківщину, за прагнення жити вільно і незалежно, розвинули та відобразили роздуми Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, конституція Пилипа Орлика, боротьба Богдана Хмельницького, революційні ідеї кирило-мефодіївців, пророцтва Т. Шевченка, ідеологічні засади М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського, В. Винниченка та інших сподвижників українського державництва, а згодом – молоді теоретики української суспільно-політичної думки М. Міхновський, Є. Маланюк та інші мислителі.

Проблема національного самоствердження особистості приковувала увагу багатьох науковців та мислителів і знайшла своє втілення й у вітчизняній педагогіці в різні історичні періоди. Відомий педагог К.Ушинський стверджував: “Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до Батьківщини, і ця любов дає вихованню вірний ключ від серця людини і могутню опору для боротьби з його поганими природними особливостями” [11, с. 89]. Учений був переконаний, що любов до Батьківщини повинна базуватися на вивченні і знанні мови, традицій та звичаїв рідного народу. Оскільки “у мові одухотворяється весь народ і вся його Батьківщина. Мова – найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що віджили, живущі і майбутні покоління народу в одне велике, історично живе ціле” [11, с. 103]. Він відстоював принцип народності у своїй педагогічній системі і щодо цього зазначав, що “побудована на народних основах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу” [11, с. 99]. Науковець уперше обґрунтував поняття “малої Батьківщини”, запровадив вивчення навчального предмета “батьківщинознавство” та притримувався основ національного виховання памолоді. “Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета, і свої особливі засоби досягнення цієї мети” [11, с. 47]. Обґрунтовуючи свою концепцію виховання, педагог особливу увагу звертав на необхідність формування національних патріотичних почуттів, без яких особистість буде неповноцінною, недосконалою. Стрижем особистості, він вважав, є національні почуття, які у взаємозв'язку із власною гідністю, скромністю, чесністю, порядністю та стійкістю волі і характеру, громадського обов'язку утверджують людину, віддану своєму народу.

Відома історична постать Іван Огієнко здобув світове визнання завдяки своїм фундаментальним працям з історії української культури, мови і церкви, які й на сьогодні актуальні та не втратили свого наукового значення: «Українська культура», «Повстання азбуки і літературної мови у слов'ян», «Візантія і Україна» та інші. У своїй науково-дослідній та педагогічній роботі автор численних наукових праць відстоював права української мови в науці, освіті та у громадському житті, як головного ґрунту, на якому базується національна гордість, що сприяє збереженню української нації. Так, Іван Огієнко нагально підкреслював про обов'язковість оброблення письменниками у своїх творах патріотичних всенародних тем, “що виховують у народі почуття всенародної гордості й честі, бо ці почуття сильно впливають на розвиток національної культури, а разом з тим і на розвиток літературної мови” [6, с.27]. Адже рідна мова, за твердженням провідника українських мовознавців, є найціннішим ґрунтом для духовного виховання сильного характеру, що так потрібно для нації “без добре сформованої рідної мови немає всенародної свідомості. Без такої свідомості – немає нації, а без свідомої нації – немає державності як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й формування. Незнання рідної мови, «мовне винародовлення завжди провадить до морального каліцтва, а воно – найродючіший ґрунт для різних злочинів. Через це мовно винародовленого уважай за духово прокаженого: не май із ним жодних стосунків, як із заразливо хворим” [6, с. 63].

Видатний представник демократичної педагогічної думки С. Русова віддала все своє життя справі створення національної системи освіти та ствердження українства як нації. Вона була переконана, що національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти та органічно пов'язувала його із національним відродженням України. У своїх поглядах педагог відстоювала вагомість впливу національного виховання на підростаюче покоління, що сприяє виробленню міцної, стверджувальної особистості. С. Русова вважала необхідністю створення виховного ідеалу, щоб допомогти дитині боротися з “... егоїстичними, особистими прагненнями й вимогами педагогіки” та дати змогу стати кращим, “навчитися свої персональні бажання підпорядковувати загальним вимогам рідної йому громади, держави” [8, с. 152]. Педагог зауважувала, що, розвиваючи розум дитини, її волю і пам'ять, вдосконалюється й мислення, бо воно “найкраще викликає й почуття правди, що приводить до розуміння соціальної доброчинності – справедливості і до симпатії до усіх людей – до братерства” [8, с. 96], а формувати любов до рідного народу слід із повагою до інших народів. Так, вона стверджує, що стара школа виховувала затурканих рабів, а нова – повинна дати нам вільних громадян з власною позицією і з бажанням працювати... Тому нам необхідно виховувати гармонійно розвинену людину, працездатну, соціально свідому, корисну в суспільстві, з піднесеною любов'ю до рідного краю і з пошаною до інших народів. Вона виокремила рідну школу як одну із умов успіху у визвольних змаганнях за власну державу, вважаючи, що саме вона спроможна виховати у памолоді національну свідомість, національну гідність й гордість, розвинене почуття територіальної і державної спільності, усвідомлення важливої ролі свого народу в історії людства та прагу до національного самоствердження. Кохаючись у національній самобутності українського народу, шануючи і поважаючи його здобутки, особистість повинна з пошаною ставитись і до культури інших народів та їх досягнень, це надає можливість гармонійно збагатити дитину національними і загальнолюдськими цінностями.

Провідним гаслом усього життя та усієї педагогічної творчості відомого вітчизняного корифея педагогіки Г. Ващенко було “Служба Богові й Україні”. У своїй науковій праці “Виховний ідеал” мислитель виводить провідні ціннісні життєві орієнтири виховання української молоді задля національного самоствердження: державна

незалежність, можливість для українства вільно творити своє політичне, соціальне життя; об'єднання всіх українців в єдину спільноту, проїняту єдиним творчим прагненням незалежно від національної належності, соціального стану; справедливий державний устрій, який забезпечить права і свободи громадян, розвиток їх здібностей; високий рівень народного господарства, що забезпечить добробут усіх громадян; розвиток духовної культури українського народу; високий релігійно-моральний рівень українства; високий рівень здоров'я українського народу. Він стверджує, що “джерелом натхнення в такій героїчній службі Батьківщині може бути лише свідомість обов'язків перед нею, сполучена з палкою любов'ю до неї, до свого народу ” [2, с. 175]. Педагог акцентує увагу на вихованні в молоді спраги до самоствердження: “Хто шукає лише особистого щастя і робить основним правилом свого життя власне це шукання, той ніколи не знаходить щастя. Бо тоді життя людини робиться егоїстичним і дрібничковим, і це ніколи не задовольнить людського духа. Справжні радощі, що охоплюють всю істоту людини і підносять її на височінь, мають тільки ті, що служать великій ідеї. Підкоряючи особисті інтереси інтересам Батьківщини, будучи вірним лицарем її, українець мусить поступатися своїми особистими амбіціями, цього вимагають суспільні справи” [2, с.177-178]. Учений поділяє любов до Батьківщини на стихійну, несвідому і свідому. На думку Г.Ващенко, “несвідома любов до Батьківщини полягає в тому, що людина органічно зростає з рідною природою, своїми земляками, в першу чергу зі своєю родиною і сусідами, з національними традиціями, світоглядом і мовою. Ця любов, будучи навіть стихійною, несвідомою, часто досягає великої напруженості” і стає фундаментом для формування свідомої любові до Батьківщини. Виховувати памолодь треба у вірності до своєї Батьківщини, свого народу, у любові незалежно від того, якою вона є, не відвертатися від неї ні в щасті, ані в біді. Проїняте національною гідністю та гордістю за свою приналежність до українського народу, молоде покоління стверджується та активно працює для свого народу, прагне підняти його культуру й добробут, перетворює його негативні риси й вдосконалює риси позитивні. Педагог зазначає, що для патріота дорога честь своєї Батьківщини і він повинен захищати її і словами, і ділом. На його думку, в молоді належить виховувати патріотизм, здорову національну гордість, свідому національну гідність “без національної пихи й презирства до інших народів”. Зокрема він стверджував, що виховний ідеал особистості ґрунтується на таких засадах: в основі виховання лежить християнська мораль та здобутки духовності українського народу. Так, Г.Ващенко підтверджує зазначене такими словами: “Плекаючи свої кращі традиції, борючись за свою самостійну державу, українська молодь разом з тим мусить не тільки плекати загальнолюдські ідеали, а й активно боротись за них... Віримо, що ця боротьба закінчиться перемогою Правди і Добра” ...Він вбачав благо Батьківщини у служінні нації як рідній спільноті, з якою відчуваш єдність, яка об'єднує покоління минулого, сучасного й майбутнього та у якій втілюються абсолютні цінності, а також службу Батьківщині як обов'язок і сенс усього життя, без чого не варто жити. Джерелом палкої відданості героїчній службі Батьківщині є любов до всього народу поєднана з національною свідомістю та спрагою національного самоствердження. Професор був глибоко переконаний, що “Благо Батьківщини є державна незалежність, ... об'єднання усіх українців, ... справедливий державний устрій, ... справедливий соціальний устрій, розквіт духовної культури українського народу, високий рівень здоров'я українського народу” [2, с. 174]. Г.Ващенко окреслює шляхи культивування в памолоді спраги до національного самоствердження через опанування історії України, духовно-культурних здобутків українського народу, що розкривають ідеал українства від періоду княжої доби до сьогодення.

Питання виховання національного самоствердження особистості простежується в дослідженнях ідеологів та провідників ідеї української державності, зокрема, видатний історик, громадський діяч М. Грушевський підкреслював винятковість значення формування почуття приналежності до свого народу та шанобливого ставлення членів спільноти до своєї рідної мови, історії (аби не зароджувалось почуття меншовартості, неповноцінності особистості) та надбань культури, традицій, звичаїв у процесі консолідації української нації навколо національної ідеї розбудови незалежної держави. Непересічну виховну вартість мають і пов'язані з культурним прогресом людства національні цінності, пов'язані з духовними здобутками інших народів, котрі відкривають шлях до опанування загальнолюдських цінностей. Відомий науковець порушив проблему виховання в українській нації почуття національної гідності, гордості та самоповаги через самоусвідомлення своєї окремішності й вивчення рідної мови, історії та культури. Зокрема, він акцентує увагу на гострій потребі формувати громадську думку, пробуджувати національні почуття, аби відбулися як самодостатня нація. Учений вважав, що саме наука здатна піднести рівень національної свідомості та культури завдяки покращенню духовно-культурного життя народу. Становлення української нації мислитель розглядає як тенденцію, виплекану національною історією у своїй логічній послідовності. Ідея порядку обґрунтована як потреба національного самовизначення і розгортається наступним чином: будь-яке національне утворення, керуючись об'єктивною логікою життя, прагне здобути свою незалежність; народ володіє певною територією та йому властиві своєрідні національні характеристики; в основі незалежності особистості є її якості, а саме відповідальність і компетентність; нація у визвольних змаганнях за незалежність виховує “кормачів”, таких, які не схиляють, не зраджують ідеї національного самоствердження; лише вільні народи справді є ефективні як морально, так і економічно. Його діяльність на чолі Центральної Ради сприяла національному самоусвідомленню українського

народу та окреслила державну структуру Української держави. Загострюючи проблему національності, він зазначав, що вона подібна здоров'ю та звертає на себе увагу тоді, коли відчуваються певні негаразди та недоліки, коли для національності не має життєдіяльної свободи.

Історичні праці М. Грушевського увійшли до золотого фонду української національної історіографії, яка стала джерелом націотворення. На думку ученого, саме наукові знання є тим вагомим чинником національного самопізнання й самоствердження, культурно-духовного поглиблення українського народу. Він вважав, що перехід до нового періоду культурно-наукового життя можливий за умови творення Української держави. Відомий історик обстоював ідею незалежного та самодостатнього розвитку духовної культури українського народу та його входження у світовий культурний простір.

Велика заслуга у теорії та у практиці вітчизняної школи у справі виховання патріотів своєї держави належить В. Сухомлинському. У своїй концепції виховання він обґрунтував ідеї гармонійної єдності суспільних та особистісних інтересів індивіда, тобто становлення свободної особистості з почуттям обов'язку перед Батьківщиною. Унікальність педагогічних ідей В. Сухомлинського полягає в їх багатовимірності й невичерпності існуючої проблематики у сфері виховання молодого покоління, і саме тому вони не втрачають своєї актуальності й у наш час. Визначний педагог підкреслював винятковість значення особистості педагога у процесі виховання та умінню встановлювати стосунки з вихованцями на духовному рівні: "Людина по-справжньому виховується тоді, коли й сама виховує іншу людину. Почуття особистої гідності, честі, гордості пробуджується в людині за тих умов, коли вона вкладає частину своїх духовних сил в іншу людину, прагне зробити її кращою, бачить у ній, як у дзеркалі, себе, свої моральні риси, творчі здібності, майстерність" [9, с. 448]. Виховний процес у школі він обґрунтував як організований за своєю суттю процес самовиховання і морального саморозвитку. У постійній внутрішній роботі особистості вихованця над собою педагог убачав результативність педагогічної діяльності вихователя. Здатність дитини до морально-духовного вдосконалення, на думку В. Сухомлинського, можлива лише за умови її залучення до справи утвердження своєї Батьківщини.

Таким чином, можна констатувати, що українська еліта, спираючись на традиції та здобутки українського народу, обстоювала національну систему виховання як важливий засіб передачі памолоді національних цінностей, необхідних для національного самоствердження особистості та народу зокрема.

Упродовж багатьох років замовчувався внесок українства у прогрес науки, техніки і культури. Вважалося і досить часто й на сучасному етапі панує думка, що українству немає за що і за кого пишатися, а надалі цей стан перейшов у самобичування, самопаплюження та політичну апатію щодо відстоювання національних інтересів. Хронічний стан підневільної нації приречений на інтелектуальне збідніння та зорієнтований на минуле, а не майбутнє. Адже лише у минулому були перемоги, свобода і незалежність, перемоги і героїзм, моменти слави ... Також були спроби позбавити народ історичної пам'яті, переписати історію, зламати дух, обезкровити націю, а на замість визнати і схилитися перед чужим у захваті і любові, така собі "примусова ксенофілія". Характерним було замовчування здобутків, подій, явищ або ж український талант йшов служити на користь іншого, чужого, що і призвело до виникнення "вторинності культури". Завдання, що постали перед нинішнім поколінням української нації полягає в тому, аби витруїти комплекс національної меншовартості й відійти від роз'ятрування минулих подій історії і перейти до проблем творення майбутнього, до національного самоствердження [10, с. 133]. У національному самоствердженні сконцентрована потужна сила усієї спільноти здатної здолати історичні стереотипи спільними зусиллями, а "не намагання відбити історичну пам'ять українців" [10, с. 234]. "Інакше минуле, залишаючи кривавий слід, переповзе через сучасність у наше майбутнє і задушить свободу нації" [10, с. 234]. Таким чином, спільні зусилля усього українського народу у національній державі, який зацікавлений у процвітанні усієї нації і кожного зокрема, а не окремої групи привілейованих осіб, спроможні здійснити зміни щодо захисту національних інтересів та національного самоствердження.

Аналіз проблеми національного самоствердження особистості у наукових дослідженнях засвідчив, що видатні філософи, педагоги і психологи здавна визнавали, що виховання має національний характер. В умовах сьогодення науковці, які досліджують проблему національного виховання (О. Вишневський, П. Кононенко, І. Мартинюк, Ю. Руденко, М. Стельмахович та інші), зазначають, що магістральним шляхом розвитку школи й освіти є цілеспрямоване і систематичне виховання памолоді на культурно-історичних традиціях рідного народу із творчим використанням здобутків національних систем інших народів. Ю. Руденко обстоює погляд, що там, де немає національного виховання, виникає забуття гуманістичних традицій, неповага до національних цінностей та поширюється деморалізація й бездуховність молоді. З цього приводу він зазначає: "Учні, в яких з раннього віку не виховали почуття любові до рідного краю, до природи, шани до історичного минулого, захоплення героїчними вчинками минулих поколінь, як правило, не дорожать рідною мовою, культурою, не відчувають духовного зв'язку зі своїм народом. Їхню свідомість вражає відчуття національної меншовартості, неповноцінності. Глибоко не задумуючись над своїми діями і вчинками, вони з меркантильних, вузько прагматичних причин забувають рідну мову, культуру, стають відступниками рідного народу, зраджують Батьківщину" [7, с. 322].

І. Мартинюк у своїх наукових поглядах розкриває традиційні для України національні та культурно-історичні основи виховних впливів на дитину у процесі їхнього становлення. Національне виховання формує повноцінну цілісну особистість, індивідуальність, якій властиві національна гідність та гордість, совість, честь та мужність і відповідальність.

Проблема виховання національного самоствердження пов'язана з існуючою системою цінностей особистості та нації загалом, яка і зорієнтована на ідеальну систему національних цінностей. Цілісний підхід до її формування забезпечується через взаємозв'язок та взаємодію сім'ї, школи, громадськості та держави. Національні цінності становлять вагомую частку загальнолюдських цінностей, які наповнюють і надають сенсу людського буття.

Своєрідним є бачення О. Вишневського щодо проблеми національного виховання підростаючого покоління, а саме розроблена ним система цінностей сучасного українського виховання, яка визначає зміст виховання та передбачає такі аспекти: моральне виховання; національне виховання; громадянське виховання; родинне виховання; виховання характеру; валео-екологічне виховання. Таким чином, зміст сучасного українського виховання зорієнтований на розвиток духовно-моральної особистості, її національної самосвідомості, патріотизму, родинності та активної громадянської позиції. За переконанням О. Вишневського, національне виховання в сучасній українській школі повинно орієнтуватися на історичні проблеми нації, а саме на державотворення.

М. Красовицький визначає провідні складові аксіоми гуманізму, яка розглядає діяльність держави, суспільства в межах своїх повноважень лише в інтересах людини; стосунки між людьми базуються на засадах добра і милосердя, на повазі до гідності особистості та її честі; систему навчання і виховання як підхід з "оптимістичною гіпотезою" до особистості вихованця та повагою до його світосприйняття [4, с. 8].

Такого ж бачення дотримується плеяда науковців П. Ігнатенко, В. Поплужний, Н. Косарева, Л. Крицька, які стверджують, що світоглядна основа сучасного українського виховання базується на ідеології державності, що інтегрує ідеї державотворення, державозахисту, державозбереження та державоствердження.

В умовах сьогодення особистісний підхід дедалі більше утверджується як провідний принцип організації виховного процесу, який спрямований на глибоке цілісне розуміння, пізнання та гармонійний розвиток особистості. За твердженням І. Бега: "... така освітня ідея стає домінантною. Вона проголошує людину найвищою цінністю суспільства, формує ставлення до неї як самоцінності, а до дитинства – як важливого самостійного періоду в житті, пропонує шляхи і принципи виховання особистості, здатної до активної творчої діяльності, саморозвитку і самовдосконалення" [1, с. 6]. Далі учений визначає, що особистісно орієнтований підхід, спрямований на морально-духовний розвиток суб'єкта, ґрунтується на механізмах свідомості й самосвідомості та сприяє вихованню вищих сенсів життя людини. Також І. Бех зазначає, що потреба у самоствердженні є основою для утворення механізмів морально-духовного розвитку особистості. Процес самоствердження особистості можливий за наявності глибоких моральних знань, розвинутого інтелекту, моральних почуттів та вольових якостей. Лише здатність емоційно правильно ставитися до реальності, висловлювати думки та погляди, яких вона дотримується у житті, забезпечують можливість самоствердження особистості. Він зауважує, що визначальними чинниками особистісного самоствердження є "минуле – теперішнє – майбутнє" існування людини, де особистість виступає автором вільної дії, яка не залежить "від безпосередньо діючої потреби і безпосередньо сприйнятої ситуації, дії, спрямованої на майбутнє" [1, с. 30]. Саме "молодь повинна стати повноцінним суб'єктом культури, який виробив власну моральну оцінку світу задля його перетворення на благо людей". На думку відомого науковця, необхідно зробити все, щоб памолодь відчувала "... відповідальність перед суспільством, державою, батьками, перед собою" [1, с. 722].

Таким чином, і в умовах сьогодення є актуальною проблема виховання національного самоствердження підростаючого покоління, а в контексті означеної проблеми постає питання поєднання двох підходів у вихованні особистості, беручи до уваги інтереси особистості і держави, та віднайдення шляхів їх оптимального вирішення. Тому національне самоствердження особистості варто розглядати як інтегративну суспільно-моральну цінність, яка проявляється в усвідомленні себе членом нації, характеризується прагненням до морального самовдосконалення і відданістю українській державі, народу та поважливим ставленням до всіх етносів, які становлять український народ, готовністю солідарно відстоювати незалежність та цілісність держави, визначається вміннями компетентно сприяти розбудові України як держави-нації. Тому необхідно створювати умови для розвитку й саморозвитку особистості, сприяння її активності та підтримування ініціативності в активнотворчій діяльності. Доречним є твердження першого президента України М.Грушевського: "Я вважаю, що та стадія українського життя, в яку ми ввійшли, вимагає високого морального настрою, спартанського почуття обов'язку. Певного аскетизму і навіть героїзму від українського народу... Хто хоче бути гідним громадянином, той мусить видобути з себе сі моральні сили" [3, с. 14].

Висновки... Проведений стислий аналіз процесу становлення проблеми національного самоствердження особистості в історії вітчизняної педагогічної думки та сучасних наукових дослідженнях засвідчив, що

актуалізацію цього питання порушували активні громадські діячі, корифеї вітчизняної педагогіки в різні періоди історії України та сьогодення, і саме в прагненні національного самоствердження вбачали потужну силу, яка спроможна вивести свій народ з культурної відсталості на рівень цивілізованої нації. Саме тому українська еліта значну увагу приділяла питанню національного виховання памолоді як важливої умови національного самоствердження особистості, і в цьому вбачала вагомий вплив на націєтворення та становлення української державності.

Поданий матеріал не вичерпує усієї проблеми, потребує подальшого дослідження, зокрема можлива розробка концептуально-програмних засад виховання національного самоствердження у підростаючого покоління.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості : Підручник / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 212 с.
3. Грушевський М. Початки громадянства. Генетична соціологія / М. Грушевський. – Прага : Заграничне бюро і склад видань в Празі: Друк. Vernaу? 1921. – 128 с.
4. Красовицький М.Ю. Проблеми дитячого колективу в аспекті гуманізації школи / М.Ю. Красовицький // Рідна школа. – 1995. – № 2-3. – С. 8-15.
5. Левада Ю.А. Статті по соціології / Ю.А. Левада. – М. : Прогресс, 1991. – 343 с.
6. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / І. Огієнко. – К. : Обереги, 1994. – 72 с.
7. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання / Ю. Руденко. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2003. – 328 с.
8. Русова С. Вибрані педтвори у 2-х т. / С. Русова. – К. : Либідь, 1997. – Кн. 1. – 272 с.; кн. 2. – 320 с.
9. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю / В.А. Сухомлинский // Избранные произведения: в 5 т. – К. : «Радянська школа», 1979. – Т.2. – С. 447-701.
10. Український націоналізм. Антологія. Т.2 / Упор. В. Рог. – К. : Українська Видавнича Спілка ім. Юрія Липи, 2011 – 352 с.
11. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні / К.Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори : У 2 т. / К.Д. Ушинський. – К., 1983. – Т. 1. : Теоретичні проблеми педагогіки. – С. 43-103.

Соичук Р.Л.

Проблема національного самоутвердження личности в отечественной педагогической мысли

В статье осуществлен короткий анализ процесса становления проблемы национального самоутверждения личности в отечественной педагогической мысли и определения влияния украинской элиты на национальное самоутверждение личности и родного народа на разных этапах становления украинской нации. Определенно, что украинская элита значительное внимание уделяла вопросу национального воспитания молодежи как важного условия национального самоутверждения личности и как мощное влияние на нациетворение и становление украинской государственности.

Ключевые слова: национальное самоутверждение, личность, государство, украинская элита, национальное воспитание, нация, национальные ценности, Украинское государство, Родина, украинский народ.

Soichuk R.

The problem of national self-assertion of Personality in the Patriotic educational thought

Under present conditions the problem of national self-assertion education of rising generation is actual and in the context of the abovementioned problem the question of combining the two approaches in the education of the individual, taking into account the interests of the individual and the state, and finding ways of optimal solutions arises.

The purpose of this article is the analysis of the formation process of the national self-assertion of the individual problem and determine the impact and contribution of the Ukrainian elite to national self-assertion of the individual and his people at different stages of the Ukrainian nation formation in the history of national educational thought and in modern scientific studies.

We concluded that national self-assertion of the individual should be considered as an integrative social and moral value, which manifests itself in recognizing himself as a member of the nation, is characterized by respect to all ethnic groups, which make the Ukrainian people, and devotion to the Ukrainian state, the people and the desire for moral improvement, willingness to solidary uphold the independence and integrity of the state, is determined by skills to competently promote the development of Ukraine as a nation-state.

A brief analysis of national self identity problem formation in the national educational thought demonstrated that actualization of this questions was raised by public figures, coryphaei of national pedagogy in different periods of the history of Ukraine and the present, and exactly in pursuit of national self-assertion they saw a powerful force which is able to bring their people from cultural backwardness to the level of a civilized nation.

The submitted material does not exhaust the whole issue, it requires further study, including possible development of conceptual and programmatic principles of national self-assertion education in the younger generation.

Key words: national self-assertion, personality, state, the Ukrainian elite, national education, nation, national values, Ukrainian State, Motherland, the Ukrainian people.

Подано до редакції 14.10.2014.